

Seminari de pràctiques externes

2015/2016

Codi: 101254

Crèdits: 6

Titulació	Tipus	Curs	Semestre
2500256 Antropologia social i cultural	OT	3	0
2500256 Antropologia social i cultural	OT	4	2

Professor de contacte

Nom: Pepi Soto Marata

Correu electrònic: Pepi.Soto@uab.cat

Utilització de llengües

Llengua vehicular majoritària: català (cat)

Prerequisits

Assignatura no recomanada per a estudiants de tercer curs.

Tot i ser una assignatura optativa del Grau en Antropologia Social i Cultural que pot cursar-se a tercer i a quart, està orientada a estudiants de quart curs.

Es tracta d'una assignatura **pobligatòria per als estudiants que cursin la *Menció en Aplicacions Antropològiques en Cultura, Medi Ambient i Societat* i cal cursar-la simultàniament, el mateix semestre i curs, amb l'assignatura de Pràctiques Externes.**

Es recomana que aquelles i aquells estudiants de quart curs que facin la Menció en Aplicacions Antropològiques es facin membres de l'ACPA (Associació Catalana de Professionals de l'Antropologia). La quota d'estudiants és de 15 euros/any. acpantropologia.blogspot.com.es

Objectius

L'assignatura de *Seminari de Pràctiques Externes* és una assignatura optativa orientada a estudiants de Quart curs del Grau en Antropologia Social i Cultural. S'imparteix el segon semestre, simultàniament a l'assignatura 101265 de *Pràctiques Externes*. Malgrat tenir tipologia d'assignatura Optativa és Obligatoria per aquelles persones que facin la Menció d'Aplicacions Antropològiques en Cultura, Medi Ambient i Societat.

Té una dedicació de 6ECTS, equivalents a 150 hores de feina per a l'estudiant. És una assignatura organitzada en docència setmanal de tres hores de durada per facilitar el debat aprofundit en els diferents àmbits temàtics que es tractin. La presencialitat és obligatòria d'acord amb el calendari que es consensuarà a l'inici del semestre, que combinarà sessions plenàries de tot el grup amb altres de grup més reduït.

Els seus objectius fonamentals contemplen qüestions imprescindibles per a la capacitació professional:

a) la vinculació explícita i crítica de les dimensions teòriques i pràctiques de l'aprenentatge de l'ofici d'antropòloga (i d'antropòleg)

b) la reflexió rigorosa sobre les particularitats i possibilitats d'exercir-lo.

Aquests dos objectius es treballaran simultàniament a partir de l'experiència que els estudiants vagin adquirint amb la realització de les pràctiques professionalitzadores a entitats de diferent naturalesa i en projectes específics, regulades en el marc de l'assignatura de Pràctiques Externes, complementària al Seminari

Competències

Antropologia social i cultural

- Desenvolupar un pensament i un raonament crítics i saber comunicar-los de manera efectiva, tant en les llengües pròpies com en una tercera llengua.
- Generar propostes innovadores i competitives en la recerca i en l'activitat professional.
- Que els estudiants hagin desenvolupat aquelles habilitats d'aprenentatge necessàries per emprendre estudis posteriors amb un alt grau d'autonomia.
- Que els estudiants puguin transmetre informació, idees, problemes i solucions a un públic tant especialitzat com no especialitzat.
- Que els estudiants sàpiguin aplicar els coneixements propis a la seva feina o vocació d'una manera professional i tinguin les competències que se solen demostrar per mitjà de l'elaboració i la defensa d'arguments i la resolució de problemes dins de la seva àrea d'estudi.
- Valorar els efectes de l'aplicació de models experts d'intervenció social en els grups objecte d'estudi.
- Valorar en termes teòrics, metodològics i ètics les recerques antropològiques encaminades a objectius bàsics o orientades a la intervenció.

Resultats d'aprenentatge

1. Aplicar el coneixement de la variabilitat cultural i de la gènesi d'aquesta per evitar les projeccions etnocèntriques.
2. Discriminar els aspectes metodològics específics de les recerques aplicades.
3. Elaborar un treball individual en el qual s'expliciti el pla de treball i la temporalització de les activitats.
4. Expressar-se eficaçment aplicant els procediments argumentatius i textuais en els textos formals i científics.
5. Fer presentacions orals utilitzant un vocabulari i un estil acadèmics adequats.
6. Identificar els aspectes ètics de la intervenció.
7. Identificar els efectes eventuais d'intervencions socioculturals en diferents col·lectius.
8. Identificar les idees principals i les secundàries i expressar-les amb correcció lingüística.
9. Mantenir una conversa adequada al nivell de l'interlocutor.
10. Presentar treballs en formats ajustats a les demandes i els estils personals, tant individuals com en grup petit.
11. Reconèixer la importància que tenen els sistemes de desigualtat interna en els processos d'intervenció.
12. Reconèixer les implicacions ètiques de les recerques encaminades a la intervenció.
13. Reconèixer les implicacions ètiques de les relacions etnològiques entaulades durant les pràctiques de treball de camp.
14. Resoldre problemes de manera autònoma.

Continguts

El Seminari de Pràctiques Externes és un espai per al debat sobre el saber antropològic i la identitat professional i ha de permetre l'aprofundiment en algunes de les característiques centrals de l'ofici així com en algunes de les controvèrsies i dilemes actuals sobre l'exercici professional de l'antropologia.

El debat i la reflexió s'organitzaran a partir del coneixement compartit sobre l'experiència de les pràctiques externes professionalitzadores que estiguin duent a terme les persones matriculades i no a partir de projectes o experiències, realitzades o en curs per part d'entitats, professionals o institucions diverses.

L'assoliment dels objectius de l'assignatura es planteja mitjançant un conjunt de continguts que no es tracten com a temari sinó que **s'expressaran en forma d'alguna activitat de difusió que es dissenyarà, organitzarà i realitzarà des del grup del Seminari de Pràctiques**, en el marc del Departament i preferentment amb la col·laboració de l'ACPA i de l'ICA, i que implica l'aprofundiment en tres àmbits de continguts:

a) Relacionats amb l'ofici:

- L'ofici d'antropòloga, l'ofici d'antropòleg.

- Coneixement tècnic i acció professional.
- Processos de presa de consciència i formació de professionals reflexius.
- Les dimensions culturals de l'exercici professional.
- Consideracions sobre el perfil d'antropòleg i la seva percepció social.
- Possibilitats de treballar al món real, coneixement d'algunes iniciatives en el mercat laboral.

b) Relacionats amb les pràctiques externes que s'estaran duent a terme:

- Les realitats de les entitats i institucions on es fan les pràctiques.
- Tipus de programes o projectes en els que es participa. Documentació.
- Tipus de participació, rols i relacions.
- Familiarització i coneixement dels entorns de pràctiques i possibilitats d'incidir.
- Aportacions als projectes i programes.
- Necessitats de formació i exigències de les realitats concretes.
- Implicacions, reptes i controvèrsies de les estades de pràctiques.
- Representacions, expectatives i realitats de les pràctiques externes.

c) Relacionats amb l'avaluació de les pràctiques externes que s'estaran duent a terme:

- La relació amb els tutors o tutores de les entitats o institucions col·laboradores.
- Projecte inicial, informe intermedi, informe per l'entitat i memòria final, de les pràctiques externes

Metodologia

El *Seminari de Pràctiques Externes* es fonamenta en una metodologia docent que té per objectiu facilitar la comprensió dels processos que es visquin amb la realització de les Pràctiques Externes i d'acompanyar aquests processos amb reflexions que, considerant cada cas particular, permetin transcendir-lo.

Per tant, es prioritza la reflexió compartida sobre les situacions viscudes a les pràctiques, els dubtes i les certeses, les característiques tècniques i els dilemes ètics d'un ofici poc conegut, el treball en equip, la presa de decisions, l'adaptació a les diferents realitats socials i professionals o la necessitat de visibilitzar els criteris i la tasca socioantropològica, entre d'altres. També es reflexiona sobre les diferents maneres de fer com a especialistes, la pròpia diversitat interna o la interpretació de les situacions on es participi, per tal de comprendre millor com pot produir-se la incorporació professional a diferents realitats, institucions o empreses del nostre entorn.

Aquesta reflexió pren cos en una activitat de difusió que organitza el propi seminari i que té com a objectiu posar-se d'acord en què es vol treballar i en com fer-ho, portar-ho a terme i organitzar-ho tot per poder-ho compartir un dia concret del semestre amb els altres estudiants del Grau, amb el professorat i amb persones tutores de les entitats, així com amb d'altres professionals que hi puguin estar interessats. El curs 12-13 es va participar en la *VI Jornada de Professionalització de l'Antropologia* que organitzava el Departament d'Antropologia Social i Cultural. El curs 13-14 es va impulsar, organitzar i realitzar el *I Seminari d'Estudiants en Pràctiques del Grau en Antropologia Social* centrat la interdisciplinarietat i el curs 14-15 es va dissenyar, organitzar i desenvolupar el *II Seminari d'Estudiants en Pràctiques del Grau en Antropologia Social* al voltant de la inserció laboral comptant amb l'intercanvi d'experiències i reflexions de pràctiques que van aportar estudiants i tutores acadèmiques del Grau d'Antropologia de la Universitat del País Basc.

Aquesta activitat ocupa bona part de la feina del semestre i es va resolent a les diferents sessions del Seminari. Les dinàmiques de les sessions compten amb la participació dels i de les estudiants, la pràctica de l'escolta activa, el respecte per les diferents veus i els diferents ritmes d'intervenció en les discussions i en els debats, per anar prenent decisions sobre el format i els continguts de l'activitat.

Per sostenir alguns dels debats es discuteixen algunes lectures que redunden en la millora de l'anàlisi de situacions relacionades amb les pràctiques externes que s'estiguin visquent per part dels estudiants, comparant l'experiència de les pràctiques amb les expectatives inicials, fent el seguiment d'aspectes específics, propis i concrets de cada cas i facilitant la participació de tothom per permetre un aprofundiment tranquil en algunes de les característiques de l'exercici professional com antropòlegs i antropòlogues.

Activitats formatives

Títol	Hores	ECTS	Resultats d'aprenentatge
Tipus: Dirigides			
Seminaris de discussió de textos i debat de les experiències de pràctiques. Treball conjunt sobre tot el relatiu al disseny i realització de l'Activitat de Difusió. Discussions en grups de treball i preparació de les presentacions.	50	2	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14
Tipus: Supervisades			
Preparació de les discussions dels seminaris, a partir de pautes comunes per a l'anàlisi i preparació de la presentació del propi procés i experiència de pràctiques externes.	20	0,8	1, 2, 3, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 14
Tipus: Autònomes			
Lectura i anàlisi de textos, preparació d'aportacions pròpies al treball conjunt de seminari i anàlisi del propi procés de pràctiques.	30	1,2	1, 2, 4, 6, 7, 8, 11, 12, 13, 14

Avaluació

No evaluable: L'estudiant que no resolgui totes les tasques pactades en el grup de Seminari, relacionades amb el disseny i l'organització de l'Activitat de Difusió, prèvies a la realització de l'Activitat, així com les relacionades amb la participació implicada en l'Activitat de Difusió durant la seva execució.

L'avaluació de l'assignatura *Seminari de Pràctiques Externes* és continuada, es basa en la presència i la discussió conjunta i el lliurament de les tasques corresponents i està organitzada en dos mòduls. Un mòdul de participació activa a classe i un mòdul d'elaboració de treballs.

En el mòdul de **participació activa a classe, que comptarà un 50%** de la nota final, s'inclourà:

- L'assistència i participació a les sessions de seminari, en grup i individuals (es signarà full d'assistència)
- La implicació i resolució de les feines dels grups de treball relacionats amb l'Activitat de Difusió que es dissenyi, s'impulsi i s'organitzi en el Seminari. Cada estudiant formarà part de dos grups de treball, un d'organitzatiu i l'altra de continguts.

En el mòdul d'**elaboració de treballs, que comptarà un altre 50%** de la nota final, caldrà la realització dels següents exercicis:

- Una reflexió crítica sobre una de les lectures que es discutiran a classe, que es sintetitzaran amb presentacions individuals al seminari.
- Una aportació relativa a iniciatives laborals per part d'antropòlegs i antropòlogues
- L'elaboració d'una anàlisi organitzada sobre alguns aspectes de la pròpia experiència de pràctiques que es decidiran conjuntament en el sí del seminari. Aquesta anàlisi s'organitzarà temàticament per grups i formarà part dels continguts de l'Activitat de Difusió que es dugi a terme. Aquesta elaboració tindrà una part individual i dues de grup.

Activitats d'avaluació

Títol	Pes	Hores	ECTS	Resultats d'aprenentatge
-------	-----	-------	------	--------------------------

Plena participació en l'Activitat de Difusió que s'organitzi des del seminari, des del disseny i organització fins a la seva execució i avaluació.	50%	20	0,8	3, 4, 5, 8, 9, 10, 14
Redacció de continguts de les presentacions individuals i de grups de treball i elaboració d'informes de conclusions.	50%	30	1,2	1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 14

Bibliografia

Bibliografia:

Andreu Tomàs et al. (Eds.) (2014) *Periferias, fronteras y diálogos. Una lectura antropológica de los retos de la sociedad actual*. Tarragona: Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili.

Antona Rodríguez, Al. (2014) "La antropología *corpus* científico y profesional en la acción humanitaria en salud" a VV.AA. (2014) *Periferias, fronteras y diálogos. Actas del XIII Congreso de Antropología de la Federación de Asociaciones de Antropología del Estado Español*. Tarragona: Publicacions de la URV, pp.5008-5027.

Augé, M. (2007 [2006]) *El oficio de antropólogo. Sentido y libertad*. Barcelona: Editorial Gedisa.

Blanco, C. (ed) (2014) *Movilidad humana y diversidad social en un contexto de crisis económica internacional*. Madrid: Trotta.

Bullen, M. i Urquijo, M. (2014) "Los primeros pasos del practicum en el Grado de Antropología Social en la UPV-EHU" a VV.AA. (2014) *Periferias, fronteras y diálogos. Actas del XIII Congreso de Antropología de la Federación de Asociaciones de Antropología del Estado Español*. Tarragona: Publicacions de la URV, pp.5028-5043.

Comisión Estatal del Grado de Antropología (CEGA) Subcomisión de Perfiles Profesionales (2008) *Informe de la ocupación de los titulados/as en Antropología en España y otros países*.

Díaz de Rada, A. (2011) "La práctica es fuente de diversidad para un debate sobre profesionalización de la Antropología en 2011" a Díaz, L., Fernández, O., Tomé, P. (coords) *Lugares, tiempos, memoria. La Antropología Ibérica en el Siglo XXI*. León: Universidad de Castilla-León, pp. 235-245.

Díez Ascaso, O. (2014) "La antropoligización de los antropólogos en el campo profesional. Anotaciones reflexivas." a VV.AA. (2014) *Periferias, fronteras y diálogos. Actas del XIII Congreso de Antropología de la Federación de Asociaciones de Antropología del Estado Español*. Tarragona: Publicacions de la URV, pp.5044-5064.

Díez Mintegui, C. (2011) "La profesionalización de la Antropología en el contexto laboral actual" a Díaz, L., Fernández, O., Tomé, P. (coords) *Lugares, tiempos, memoria. La Antropología Ibérica en el Siglo XXI*. León: Universidad de Castilla-León, pp. 219-234.

Esquirol, J.M^a. (2005). *Uno mismo y los otros. De las experiencias existenciales a la interculturalidad*. Barcelona: Herder.

Flyvbjerg, B. (2004). "Cinco malentendidos acerca de la investigación mediante los estudios de caso" a REIS, *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, 106, pp. 33-61.

Gaibar Constansó, V. i Tarragona Oriols, M.J. (2014) "Retos y oportunidades de la inclusión de estudiantes de antropología en la prevención de violencias machistas: el caso de la diagnosis sobre micromachismos entre el alumnado de 1º de Bachillerato de Terrassa" a VV.AA. (2014) *Periferias, fronteras y diálogos. Actas del XIII Congreso de Antropología de la Federación de Asociaciones de Antropología del Estado Español*. Tarragona: Publicacions de la URV, pp.5065-5079.

- García Picañol, M. (2014) "Sentirse antropóloga en medios pedagógicos: un cambio lento pero posible." a VV.AA. (2014) *Periferias, fronteras y diálogos. Actas del XIII Congreso de Antropología de la Federación de Asociaciones de Antropología del Estado Español*. Tarragona: Publicacions de la URV, pp.5080-5090.
- Giménez Romero, C. (2014) "La articulación de teoría, trabajo de campo y formación del antropólogo en Ángel Palerm. Transfiriendo aprendizajes de México a España" a *Desacatos* nº45, pp.47-62.
- Giménez Romero, C. (2011) "Hacia una nueva etapa de práctica profesional en antropología. Retos y propuestas" a Díaz, L., Fernández, O., Tomé, P. (coords) (2011) *Lugares, tiempos, memoria. La Antropología Ibérica en el Siglo XXI*. León: Universidad de Castilla-León, pp. 173-204.
- Giménez Romero, C. (1999) "El Antropólogo como asesor. Dos experiencias de consultoría en migraciones e interculturalidad" a *Antropología más allá de la Academia*. VIII Congreso de Antropología. Santiago de Compostela.
- Gimeno Martín, J.C. (2011) "Poniendo la antropología en valor" a *Revista Nuevas Tendencias en Antropología*, nº2, pp.147-179.
- Gimeno Martín, J.C. (2008) "Antropología(s) de orientación pública: asomarse unos centímetros más allá del borde, allá donde la perspectiva se amplía ligeramente" a Jabardo, M., Monreal, P., Palenzuela, P.(ed) (2008) *Antropología de Orientación Pública: visibilización y compromiso de la antropología. Actas del XI Congreso de Antropología*. San Sebastián: Ankulegi.
- Gledhill, J. (2000). "Antropología y política: compromiso, responsabilidad y ámbito académico" a Gledhill, J. (2000 [1999]) *El poder y sus disfraces. Perspectivas antropológicas de la política*. Barcelona: Bellaterra, pp. 337-382.
- Godenzzi, J.C. (1999). "Pedagogía del encuentro. El sujeto, la convivencia y el conocimiento" a *Bulletin de l'Institut Français d'Études Andines*, 28(3), pp. 323-328.
- Gómez Crespo, P. (2014) "Oportunidades, limitaciones y retos para la formación en la práctica profesional de la antropología: una experiencia en estudios de postgrado" a VV.AA. (2014) *Periferias, fronteras y diálogos. Actas del XIII Congreso de Antropología de la Federación de Asociaciones de Antropología del Estado Español*. Tarragona: Publicacions de la URV, pp.5091-5106.
- Guerrero, A. (1999). "El enfoque de las competencias profesionales: una solución conflictiva a la relación entre formación y empleo". *Revista Complutense de Educación*. 10.1, pp. 225-360.
- Greenwood, D. (2002) "La Antropología 'inaplicable': el divorcio entre la teoría y la práctica y el declive intelectual de la antropología universitaria" a Sociedad Española de Antropología Aplicada (2002) *Actas del VI Congreso de Antropología Aplicada y del Simposio El Sentido Práctico de la Antropología (14-16 de noviembre de 2002)*. Granada: Universidad de Granada, pp. 8-27.
- Greenwood, D. (2000) "De la observación a la investigación-acción-participativa: una visión crítica de las prácticas antropológicas", *Revista de Antropología Social*, 9, pp. 27-49.
- IDEO Grupo de Investigación (2011) *Competencias interculturales en los profesionales que intervienen con menores migrantes sin referentes familiares en España. Informe de una Investigación*. Jaén: Universidad de Jaén, www.grupoideo.net
- Jabardo, M., Monreal, P., Palenzuela, P. (ed) (2008) *Antropología de Orientación Pública: visibilización y compromiso de la antropología. Actas del XI Congreso de Antropología*. San Sebastián: Ankulegi.
- Mead, M. (1994 [1972]) *Experiencias personales y científicas de una antropóloga*. Barcelona: Paidós.
- Molina Neira, J., Ricart Sala, J., Rodríguez Piñero, E. (2007) "Teresa SanRomán, antropóloga" a *Perifèria*, 7, www.periferia.name

Navarro Rupérez, M. (2014) "De la antropóloga a la antropología. Coordinando y etnografiando la 'Red de Escuelas Comprometidas con el Mundo'." a VV.AA. (2014) *Periferias, fronteras y diálogos. Actas del XIII Congreso de Antropología de la Federación de Asociaciones de Antropología del Estado Español*. Tarragona: Publicacions de la URV, pp.5107-5129.

Peláez Murciego, M. (2011) "Antropología a la vida cotidiana" a Díaz, L., Fernández, O., Tomé, P. (coords) *Lugares, tiempos, memoria. La Antropología Ibérica en el Siglo XXI*. León: Universidad de Castilla-León, pp. 741-749.

Rodríguez, J.A., Guillén, M.F. (1992) "Organizaciones y profesiones en la sociedad contemporánea", *Revista de Investigaciones Sociológicas*, 59, pp. 9-18.

San Román, T. (2006) "¿Acaso es evitable? El impacto de la Antropología en las relaciones e imágenes sociales", *Revista de Antropología Social*, 15, pp. 373-410.

San Román, T. (1996b). "Interdisciplinariedad, interprofesionalidad e intervención social" a Prat, J., Martínez, A (eds) (1996) *Ensayos de antropología cultural*. Barcelona: Ariel, pp. 407-416.

San Román, T. (1996a). *Los muros de la separación. Ensayo sobre alterofobia y filantropía*. Madrid/Bellaterra: Tec nos/Universitat Autònoma de Barcelona.

Schön, D.A. (1998 [1983]). *El profesional reflexivo. Cómo piensan los profesionales cuando actúan*. Barcelona/Madrid: Paidós/M.E.C.

Schön, D.A. (1992 [1987]). *La formación de profesionales reflexivos. Hacia un nuevo diseño de la enseñanza y el aprendizaje en las profesiones*. Barcelona/Madrid: Paidós/M.E.C.

Sociedad Española de Antropología Aplicada (2002) *Actas del VI Congreso de Antropología Aplicada y del Simposio El Sentido Práctico de la Antropología (14-16 de noviembre de 2002)*. Granada: Universidad de Granada.

Soto Marata, P. (2014b) "El diálogo es posible. Entidades, estudiantes y academia ante la antropología en el mundo laboral: el caso de las prácticas en el Grado de Antropología Social y Cultural de la Universidad Autónoma de Barcelona" a VV.AA. (2014) *Periferias, fronteras y diálogos. Actas del XIII Congreso de Antropología de la Federación de Asociaciones de Antropología del Estado Español*. Tarragona: Publicacions de la URV, pp.5130-5151.

Soto Marata, P. (2014a) "Entre la profesión y la vida. Sujetos culturales, [docentes] y profesionales de la inmigración" a Blanco, C. (ed) (2014) *Movilidad humana y diversidad social en un contexto de crisis económica internacional*. Madrid: Trotta, pp.213-233.

Soto Marata, P. (2013) "Profesorado y otros profesionales en contextos de inmigración" a Blanco, C. (ed) (2013) *Memoria del VII Congreso sobre Migraciones Internacionales en España. Movilidad humana y diversidad social*. Bilbao: Universidad del País Vasco. En línea: www.congresomigraciones2012.com

Soto Marata, P., Giménez Romero, C. y Díez Mintegui, C. (2014) "Entre las exigencias disciplinares y las exigencias laborales. Diálogos, límites e identidad profesional en la formación de antropólogos y antropólogas en España" en Andreu Tomàs, A. et al. (Eds) *Periferias, fronteras y diálogos. Una lectura antropológica de los retos de la sociedad actual*. Tarragona: Publicacions URV, pp.251-258.

Téllez Delgado, V. (2014) "El ejercicio de la antropología en un equipo de investigación multidisciplinar: 'Un experimento sociológico'." a VV.AA. (2014) *Periferias, fronteras y diálogos. Actas del XIII Congreso de Antropología de la Federación de Asociaciones de Antropología del Estado Español*. Tarragona: Publicacions de la URV, pp.5152-5166

Todorov, T. (2008 [1995]). *La vida en común. Ensayo de antropología general*. Madrid: Taurus.

Tomé, P. (2011) "La profesionalización de la Antropología Social en España" a Díaz, L., Fernández, O., Tomé, P. (coords) *Lugares, tiempos, memoria. La Antropología Ibérica en el Siglo XXI*. León: Universidad de Castilla-León, pp. 167-172.

Valdés Gázquez, M. (2011) "Antropología e 'Interés Público'" a Díaz, L., Fernández, O., Tomé, P. (coords) *Lugares, tiempos, memoria. La Antropología Ibérica en el Siglo XXI*. León: Universidad de Castilla-León, pp. 205-217.

VV.AA. (2014) *Periferias, fronteras y diálogos. Actas del XIII Congreso de Antropología de la Federación de Asociaciones de Antropología del Estado Español*. Tarragona: Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili.

VV.AA. (2012) *Revista de Antropología Experimental*, 12. Monográfico *Antropología en España: nuevos caminos profesionales*. Universidad de Jaén. <http://revista.ujaen.es/rae>